

Peter Rustja
»Na začetku ni bilo nič«

Slovenska identiteta in Trst v časopisnih člankih v drugi polovici 19. stoletja

Avtor članka osvetli nekatere pojave, ki so vplivali na razvoj mentalitete in identitete Slovencev v Trstu v drugi polovici 19. stoletja.

The author focuses on some events which influenced the development of Slovene mentality and identity in Trieste in the second half of the 19th century.

Navajam dobesedni izpis iz Edinosti 1876, (nadaljevanje glej v opombi 1).

»V začetku ni bilo nič. »Ilirski Primorjan« si je prvi upal v Trst se prikazati v slovenske obleki. »Ilirski Primorjan« je bil čez leto prekrščen v »Primorca«. »Primorcu« se je pridružil »Slovenski Primorec« nasproti pa se mu je postavil »Tržaški Ljudomil«. »Tržaški Ljudomil« je v boji s »Primorcem« propadel in poginol še jako mlad. »Slovenski Primorec« ni smel dolgo živeti zaradi sorodstva s »Primorcem«. »Primorec« se je krepko držal, imel je dobrega vrednika in dosti naročnikov, pa je vendar pri vsej svojej bogatiji umrl, ne še prav star. Za Primorcem se je zasvetila »Jadranska Zarja«. »Jadranska Zarja« je podpiral »Jurij s pušo«. »Jadranska Zarja« pa, kakor zarja sploh, ni dolgo sijala. »Jurij s pušo« se je tudi utrudil in je zaspal. »Petelinček« je imel nadomestiti »Jurija s pušo« ali zakikirikal je pa ni bilo o njem več ni spluha ni duha. »Pod Lipo« so se potem okoličani nekaj časa zbirali, pa bilo jim je dolgočasno in so jo popustili in tudi »Lipa« je vsahnila. Od toliko raznih ljudi, živali in rastlin tedaj okoličanom ni ostalo nič, kakor je bilo v začetku.

Z »ničem« pa okoličani si niso mogli dosti pomagati in so se zato združili v »Edinost«. »Edinost« je bila brez otrok in je zato hotela ptujega otroka vzeti za svojega, pa se jej ni posrečilo. Nazadnje je »Edinost« vendar le rodila zdravo dete, kateremu so dali po materi ime. Da bo pa dete »Edinost« srečniše od svojih prednikov raslo, da srečno dorase in doseže visoko starost, zato skrbimo mi vsi z obilno podporo, z marljivim branjem in naročevanjem.«¹

¹ Zgodovina slovenskih časopisov v Trstu (Šaljiva genealogija in kronologija), Edinost 1876, št. 2, str. 4.

Tako je tržaška Edinost v svoji drugi številki predstavila na šaljiv način genealogijo in kronologijo slovenskega časopisja v Trstu pred letom 1876.

Časopisje je v drugi polovici devetnajstega stoletja predstavljalo ne samo za tržaške Slovence najmodernejše sredstvo javnega obveščanja, za katerega so se navduševali tudi številni posamezniki, ki so se preizkušali tako v založništvu kot v pisanju.

Poleg informativnega in razvedrilnega značaja je imelo takratno časopisje tudi izrazito formativno funkcijo, kar je opazno zlasti v člankih, ki so bili bolj ali manj odkrito namenjeni izoblikovanju identitete bralcev. Poleg politične kronike so to funkcijo odigrali tudi članki, ki so opisovali družbeno življenje in nenazadnje tisti, ki so se dotikali preteklosti.

Zanimivo sintezo vseh teh ravni lahko zasledimo v seriji člankov z naslovom »Ustna izročala o mestu Trstu«,² ki jih je Edinost objavljala od 8.2.1879 do 23.3.1879.

Avtor na začetku ugotavlja, da je tržaško prebivalstvo v zadnjih 150 letih naraslo od prvotnih 6 na 150 tisoč prebivalcev, in to zlasti zaradi neprestanega priseljevanja tujcev. Številčnost le teh je tudi spremenila življenje starih meščanov. Poleg tega na samem začetku ugotavlja, da je na identiteto mesta učinkovalo tudi spreminjanje delovnega procesa.

»Napravljanje soli je popolnem jenjalo i s tem vlastitost tržaškega solinarja. Ribji lov in poljedelstvo sta iz mesta izginola in s tem gotovo tudi stara ustna izročila one vrste meščanov. Nagel in velikanski napredek v trgovini in oberti so prouzročili v prvi vrsti prišlici, koji se pa niso dosti menili za običeje in navadna opravila domačinov. Danes nij več pravih potomcev starodavnega ljudstva, le tu pa tam je še kaka izjema pomešana in poizgubljena mej mnogobrojno množico tujih naseljencev. Iz tega je razvidno, da meščanom uže nad sto let manjka ugodne podlage, da bi mogli hraniti in širiti stara ustna izročila.«³

Poleg tega pa Loser zapiše, da »kmečko prebivalstvo se bistveno nij spremenilo, pa ker je uže od nekđaj bilo različno po jeziku in običajih, in se nij brigalo mnogo za to, kar se v mestu godi, zato se tudi pri njem niso mogle ohraniti krajne tradicije.« Ta odstavek je moral biti urednikom in bralcem »Edinosti« posebno všeč, saj je potrjeval zgodovinsko prisotnost drugojezičnih (t.j. slovenskih) kmetov v tržaški okolici, za katere pa člankar ugotavlja, da tudi oni niso znali ohraniti okoliških specialnih tradicij, ker »ljudstvo, vedno zatirano in pritiskano, navezano je bilo bolj na skrb, da si pridobiva in zagotavlja vsakdanji kruh. Nij tedaj čudo, da je to ljudstvo ostalo brez spominkov na minolo dobo mej poetičnimi elementi in na dotične spomina vredne zgodbe.«⁴

Tudi tistih malo ustnih tradicij, ki zadevajo mesto Trst, ni bilo nikoli zbranih in objavljenih. Avtor pripomni, da je prav zaradi tega izbral nekaj takovrstnega gradiva. Zanimiva je tudi razporeditev slednjega. Zgodbe o Trstu je razvrstil na štiri poglavja, in sicer:

- 1) izročila o fizičnem zemljepisji
- 2) izročila o prvi najdalni zgodovini
- 3) izročila o sredoveškeji zgodovini
- 4) izročila o krščanskeji veri

² V podnaslovu lahko preberemo, da je prispevke »načrtal J. dr. Loser, prevel A.V.« Gre torej za prevod, kar pa vseeno ne zmanjšuje zanimivosti samega prispevka.

³ »Ustna izročala o mestu Trstu«, Edinost 8. 2. 1879.

⁴ Prav tam.

Posebno zanimiva so izročila o zgodovini mesta. Loser najprej poda pripoved o ustanovitvi Trsta⁵:

»Prve gotove vesti v Trstu ne segajo nad sto let pred Kristom; lepa častna starost vsekako. Ali, naši kronisti niso bili s tem zadovoljni. Oni so vedeli izmisliti ali ohraniti neko izročilo, po katerem bi bilo mesto mesto Trst ustanovljeno nad 2000 let prej in sicer po nekem Noetovem pravnuku. To izročilo, po katerem bi bil Trst enako star z Babilonijo in stareji od vsakega drugega evropskega mesta, gotovo je brez vsake podlage, ali nij brez pomena. V času dolgih in krutih bojev, ki so jih Tržačani proti Benečanom bili za svoj obstoj v 13. in 14. veku in nadaljajočih bojih še po prostovoljnem pristopu k Avstriji l. 1382, iskali so Tržačani vsake viste razlogov, da dokažejo imenitnost svojega mesta, ne le, da Trst ne sme in ne more se podvrči Benedkam, ampak tudi, da je Trst imenitnejši od Benetek.«⁶

Zanimiva pripoved iz teh časov pa je tudi zgodba o ustanovitvi Ljubljane s strani starodavnih tržaških prebivalcev:

»Po neki legendi, katero so bajе našli 1514 l. v bivšem samostanu sv. Mučenikov (ss. Martiri) v Trstu, ustanovili so mesto Ljubljano Tržačani, in sicer tako le. Ko so Rimljani si prisvojili Benedke zvedeli so bajе za neko istrsko neodvisno mesto po imenu »Monte Muliano« (tako se je namreč po omenjeni kroniki imenovalo mesto Terst). Precej pošiljejo Rimljani v »Monte Muliano« svoje poslanike terjat danje (tribut). Prebivalci so se neki zbrali v posvetovanje in so poslanikom dali ta le ponosen odgovor: »Monte Muliano« je veliko stareji od Rima, tedaj nij pristojno, niti pošteno, da se oče poniža pred sinom in da postane njemu podložen. Tukaj se niso še nikoli plačevale danje niti mogočnim Trojancem, še manj ga hočemo plačevati Rimljanom.«

Osupli se vrnejo poslaniki v Rim in kmalu potem je rimski senat prebivalcem »Monte Muliano« napovedal vojno. Ti oborožijo 15.000 mož, grede proti Sestiani blizu Timava in tam iz nekega gozda planivši natolčejo in premagajo rimsko vojsko ter priplenijo mnogo blaga in ujetnikov. Strmeč nad odlično hrabrostjo tako malega mesta pošlje rimski senat zoper nje močnejšo vojsko. Prebivalci »Monte Muliano«, uvidevši nezmožnost daljšega upiranja, in ne hoteči pod tujo vlado živeti, pobrali so svoje blago, kolikor jim je v naglici bilo mogoče, pobegli so in pribežali na sedanje Kranjsko in tam ustanovili mesto Ljubljano. V tem času se je rimska vojska z veliko opaznostjo približala k »Monte Muliano«, čudeč se, da so vsa vrata odprta. Po dolgem oprezovanju se je neki rimski vitez predrznil vstopiti pod mestno zidovje in tam na dvoboj zvati vse prebivalce. Ko pa ne dobi odgovora, stopi skoz odprta vrata v mesto, in ko najde vse prazno in ne žive duše v njem, spleza na zidovje ter pozove svojo vojsko, naj vstopi. To zvedevši rimski senat, ukaže nazaj poklicati modre ubegle obečajoč jim mnogo svobodnosti in prednosti. In res, nekateri sprejemši pogodbo, vrnilo so se; drugi so pa rajši ostali v Ljubljani. Ta legenda kaže na prvo pobitje Rimljanov pri Timavu po Istranih, kakor nam poroča Livij; vidna je pa tudi sorodnost prebivalcev stare Emone (Ljubljane) z starimi Tržačani.«⁷

Z razliko od že tedaj razširjenih stališč o rimskem izvoru, skupni preteklosti in sploh italijanskem značaju Trsta se v omenjenih legendah poudarja razlika in razdalja Trsta do Rima in Benetek ter celo nakaže sorodnost med Trstom in Ljubljano. Kot ugotavlja Antony D. Smith v svoji knjigi o etničnem izvoru nacij, ni potrebno, da je takovrstna zgodovinska dokumentacija pristna in realna, potrebna je zgodba, ki bralca poteši in

⁵ »Ustna izročala o mestu Trstu«, Edinost 22. 2. 1879.

⁶ Prav tam.

⁷ Prav tam.

vzgaja.⁸ Takovrstni miti so bili kot nalašč za poudarjanje razlike celo samega mestnega središča do italijanskega sveta.

To razliko so Slovenci iz tržaškega podeželja najučinkovitejše poudarjali z rabo okoliške noše. Iz pisanja »Edinosti« in »Slovanskega sveta«⁹ je razvidno, da so nošo člankarji omenjenih časopisov enačili kot del nacionalne in politične zavesti okoličana, odmik od noše pa so enačili s korakom v smeri nacionalne mlačnosti, če že ne celo odpadništva. V članku »Kaj je zdaj Slovincem početi, ko je okolica raztrgana«¹⁰ člankar Edinosti ponuja nekaj rešitev, in sicer kako poudariti prisotnost Slovencev v mestu. Najprej bi bilo treba ohraniti mandrijansko nošo ali pa se oblačiti v kranjsko nošo. Razloge za to lahko preberemo tudi v članku »Narodna noša Tržaških Slovencev«, ki je izšel leta 1893 v »Slovanskem svetu«:

»Ni treba praviti, kako zanikajo naši nasprotniki obstoj slovenskega prebivalstva v Trstu in v njegovi okolici. A najjasnejši dokaz za njih krivične in neutemeljene laži je uprav - okoličanska narodna noša. Da, Tržaška okoličanska noša smelo svedoči, da je okolica slovenska, in dokler ne zgine ta neprecenljiva priča, dotlej bodemo lahko očitati našim nasprotnikom podlo obrekovanje. Prava, pravcata istina je, da se po vseh pristnih okoličanih pretaka slovenska kri, da so vsi njih pradedje nosili lastno okoličansko nošo, ki jih je ostentativno ločila od meščanov. Ko je stopal brhki okoličan v popolnem narodnem kroju po našem Tržaškem mestu, tedaj mu nihče ni mogel natvezovati druge narodnosti, vsakdor je vedel, da je ta pristni okoličan 'slovenskega duha, slovenskega srca'. Žalibog, da je malone povsem izginila častna ta obleka, ki je tako krepko svedočila slovensko narodnost, in ki je bila in je trn v očeh mestnih gospodov.«¹¹

Spreminjanje tržaške okoliške noše člankar vzporeja z vdiranjem tržaških mestnih navad tudi v tradicionalno slovensko vaško okolje.

»Pred par desetletij videl si stopati mnogo jednako oblečenih okoličanov, bodisi v zimski ali poletni obleki. Sedaj je le še majhno število možakov, ki se ne sramujejo svojih kratkih hlač, in kateri se ne brigajo, ako slišijo zbudljive in zasmehovalne besede. Po smrti teh izgine možka okoličanska noša povsem, in 'pozni vnuki' je bodo poznali le iz pravljic in podob.«¹² Manj zaskrbljujoč pa je bil za člankarja položaj ženske narodne noše, saj se je »ženska okoličanska noša se je ohranila še v svoji krasoti, dasi, žal, se nam ta krasota ponuja le ob izrednih prilikah in redkih obrokih. Tudi naše okoličanke se ozirajo in ravnajo čimdalje bolj po meščankah ter jih skušajo posnemati, kolikor možno.«¹³

Spreminjanje oziroma prilagajanje navad slovenskih okoličanov na Tržaškem se ni omejilo seveda le na posnemanje mestne mode. Še posebno je člankarje »Edinosti« razburjalo uvajanje italijanskega petja v vaško okolje:

»Kolikor bolj se okolica mestu približuje, toliko bolj propada 'staro okoličansko pošteno vedenje'. Surovo razuzdano italijansko petje v okolici 'napreduje', propada pa naše narodno, 'nekdanji ponos' okoličanov. Tega in razne druge 'italijanske kulture' poslužujejo se večjidel okoličani moškega spola. Zadnje čase je opaževati pa i mej ženstvom, enakih stvari. Evo vam dokaza. V nedeljo 2. t.m. so imeli Barkovljani svojo

⁸ Antony D. Smith, *Le origini etniche delle nazioni* (naslov izvirnika *The ethnic origins of nations*), Bologna 1992, str. 73.

⁹ Slednji je izhajal v Trstu od leta 1890 do leta 1895.

¹⁰ »Kaj je zdaj Slovincem početi, ko je okolica raztrgana«, *Edinost*, 10. 6. 1876.

¹¹ »Narodna noša Tržaških Slovencev«, *Slovanski svet* 1893, str. 173-174

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam.

navadno puštno plesno zabavo. Mej plesom pa, i po plesu, pokazala so Barkovljanska dekleta svojo naobraženost - 'krščansko sramežljivost'. Začela so namreč skupaj zbrana peti (bolje dreti se) i to menda zato, ker je fantov za petje primanjkovalo! Sramotno je to i žalibog, da je v okolici uže do tega prišlo. Enako delajo le v Trstu poznane 'šešolote'. In ko bi tudi ono petje narodno bilo, ne mogel bi ga hvaliti noben omikan človek. Nekatere Barkovljanske može je kar sramota obšla videti vedenje Barkovljanskih deklet.¹⁴

Tudi vaške veselice in šagre so bile zaradi tega na zatožni klopi «Edinosti»:

«Stran tedaj z javnimi plesi ali šagrami! Od njih prihajaja milemu našemu narodu zgolj škoda, na njih se naša mladina kviri; tu pri nas v Trstu so ti plesovi ognjišče, na kojem se žge kadilo - tujim navadam in tujemu jeziku; na teh plesiščih se 'klafajo' nesramne laške pesni ter kviri se čisti slovenski posluh - sploh od teh plesov prihaja našemu narodu zgolj škoda; agitujmo tedaj in tirjajmo, da se odpravijo! Zajedno pa naj bode naše delovanje in skrb obrnjena v to, da se ti plesovi nadomestijo z drugimi koristnejšimi veselicami, ki naj bi se morale prirejati v prostorih vaške čitalnice ali bralnega društva. Našemu narodu pomanjkuje daljše praktične omike, ki se dobiva iz knjig in časopisov; za majhen mesečni znesek lahko podaje tako bralno društvo svojim udom dosti duševne hrane. Sploh bi bila bralna društva narodu prave učilnice in vzgojiteljice - delujmo tedaj na to, da se jih kolikor mogoče ustanovi!»¹⁵

Omenjeni članki plastično predstavljajo nekatere pojave, ki so prispevali k spremenjanju slovenskega tržaškega prebivalstva v prejšnjem stoletju. Postopen prodor italijanskih kulturnih zgledov in modelov se v časopisju zrcali tako v obliki poročil ali pa komentarjev, ki so nastajali izpod peresa tudi priličnih sodelavcev, ki so hoteli preko svojega časopisa posredovati ostalim bralcem svoje gledanje na položaj Slovencev v Trstu, kar je še posebno zanimivo pri diahroni analizi razvoja identitete oz. mentalitete, saj gre po eni strani za direktno pričevanje posameznika, ki je pa s tem skušal vplivati tudi na širšo družbo.

Riassunto

«All'inizio non c'era niente»

L'identità slovena e Trieste nella stampa slovena triestina della seconda metà del 19. secolo

Oltre alla funzione informativa e di svago è possibile notare nella stampa slovena edita a Trieste nella seconda metà del 19. secolo anche una parte formativo-didattica, specie negli articoli destinati alla formazione dell'identità dei lettori. In questa categoria non rientrano solamente gli articoli di attualità, ma pure articoli riguardanti il passato.

Un'interessante sintesi di ciò si può riscontrare all'interno di una serie di articoli dal titolo «Ustna izročala o mestu Trstu» (Tradizioni orali riguardanti la città di Trieste) scritti da J. Loser e pubblicati dall'Edinost tra il 8.2.1879 ed il 23.3.1879. Nell'introduzione l'autore constata che la popolazione triestina aumentò negli ultimi 150 anni da 6.000 a 150.000, grazie all'afflusso di immigrati. Anche a causa di ciò si modificò nel tempo anche il modo di vivere. Alla modificazione dell'identità cittadina contribuì, secondo l'autore degli articoli, pure il cambiamento del processo di produzione. Con la scomparsa di determinate professioni, per esempio il lavoro nelle saline,

¹⁴ «Tržaška okolica», Edinost 11. 2. 1885.

¹⁵ «Ples», Edinost 10.8.1887.

scomparirono anche gran parte delle tradizioni orali legate a quel mondo. La rapida crescita del commercio e dell'artigianato erano in gran parte attribuibili ai nuovi arrivati, che però, secondo l'autore, non si curavano delle tradizioni locali.

Loser negli articoli presenta alcune leggende riguardanti l'origine della città, dalle quali emergono alcune interessanti considerazioni. I racconti sull'origine nobile ed antica della città di Trieste risalgono al periodo delle guerre con i Veneziani. Non meno interessante è il racconto della fondazione di Ljubljana per opera degli antichi abitanti di Trieste, dal quale è possibile dedurre che tra gli abitanti di Ljubljana e di Trieste ci sono più affinità che tra i Triestini ed i Romani, ai quali gli antichi abitanti di Trieste (allora definita Monte Muliano) non volevano pagare i tributi e perciò decisero di fondare un'altra città.

Dagli articoli dell'Edinost e dello Slovanski svet emerge anche un'interessante analisi riguardo l'uso dei costumi nazionali da parte degli Sloveni del territorio. L'uso dei costumi nazionali veniva visto come un'atto di dimostrazione del grado di coscienza nazionale degli abitanti del territorio e, viceversa, l'uso di vestiti «cittadini» veniva inteso quasi come una manifesta intenzione ad assimilarsi. L'uso del costume nazionale era infatti un tratto inconfondibile e visibile dell'identità del proprietario ovunque, quindi anche in città. La numerosa presenza degli Sloveni in città sarebbe stata così più visibile e sarebbe stato quindi più difficile negare la consistenza numerica degli Sloveni sia in città che nel territorio.

Dagli articoli dell'Edinost è possibile avvertire non solo la preoccupazione riguardo l'introduzione dell'abbigliamento «cittadino», ma anche della popolarità delle canzoni in dialetto triestino tra gli Sloveni del Carso specie durante i balli e le sagre paesane che diventavano da luoghi di aggregazione nazionale a pericolosi focolai per l'assimilazione.